

Anna Wrześcińska, Jacek Wrześciński

Wspólny grób kobiety i mężczyzny - przykład z Dziekanowic, stan. 22

Studia Lednickie 7, 77-88

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA WRZESIŃSKA, JACEK WRZESIŃSKI
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

WSPÓLNY GRÓB KOBIECY I MĘŻCZYZNY — PRZYKŁAD Z DZIEKANOWIC, STAN. 22*

W latach 1998 – 2000 na cmentarzysku oznaczonym jako Dziekanowice, stan 22 odsłonięto trzy groby, które określono mianem grobów podwójnych tzw. grobów rodzinnych. Są to groby opisane numerami pochówków: 66/99 i 70/99; 8/00 i 8a/00; 49/00 i 49a/00. W dwóch pierwszych przypadkach były to groby wspólne kobiety i mężczyzny, w trzecim przypadku grób mężczyzny i dziecka. Groby te charakteryzuje wspólny, jednoczesny czas złożenia do grobu i pochowanie we wspólnej obszernej jamie grobowej.

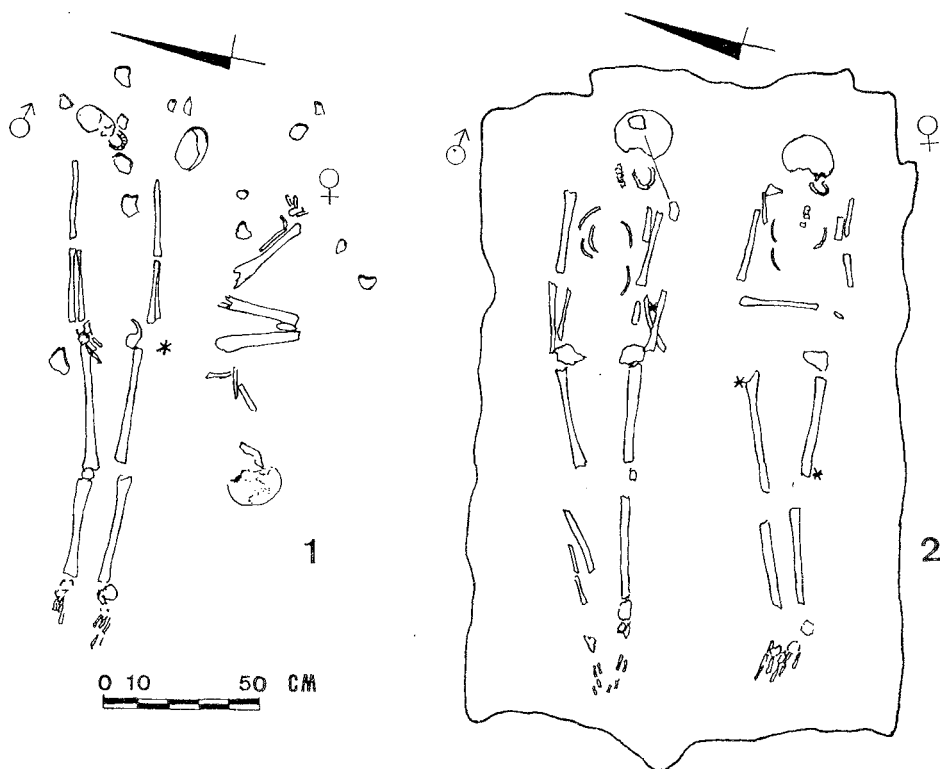
Grób 66 – 70/99 (ryc. 1:1) zalegał bardzo płytko (27 cm poniżej współczesnego poziomu darni) co wpłynęło na zły stan zachowania szkieletów i uniemożliwiło zarejestrowanie granic jamy grobowej. Szkielet mężczyzny ułożony był bardzo wąsko (całun?), czaszką zorientowany na północnywschód, o 7° odchyleniu od osi wschód–zachód. Wzdłuż jego lewego uda wystąpił nóż żelazny (ryc. 2:1). Po stronie lewej mężczyzny złożony został pochówek kobiety. Szkielet kobiety zorientowany był czaszką (przeciwnie niż czaszka mężczyzny) na południowy zachód o 15° odchyleniu od osi wschód–zachód. Kobieta została złożona na boku lewym w pozycji silnie skulonej z ugiętymi kończynami górnymi i dolnymi. Zarówno wokół szkieletu kobiety jak i mężczyzny oraz pod nimi wystąpiły węgle drzewne (*Carpinus betulus* — grab, z pnia drzew**). Kobieta zmarła w 45 – 50 roku życia, mężczyzna w 35 – 40 roku życia. Osobnicy charakteryzowali się budową mierną i średnim wzrostem.

Grób 8 – 8a/00 (ryc. 1:2) posiadał wyraźnie prostokątną jamę grobową o wymiarach: 210×140 cm. Zmarłych złożono równolegle obok siebie, jednak w pewnym oddaleniu. Zwarte ułożenie kośćca każdego z nich sugeruje, iż mogły być owinięte tkaniną (całun?). Mężczyzna miał ręce wyprostowane ułożone wzdłuż tułowia z dłońmi przy biodrze. Natomiast prawa ręka kobiety została zgięta w łokciu, a jej dłoń złożona na le-

---

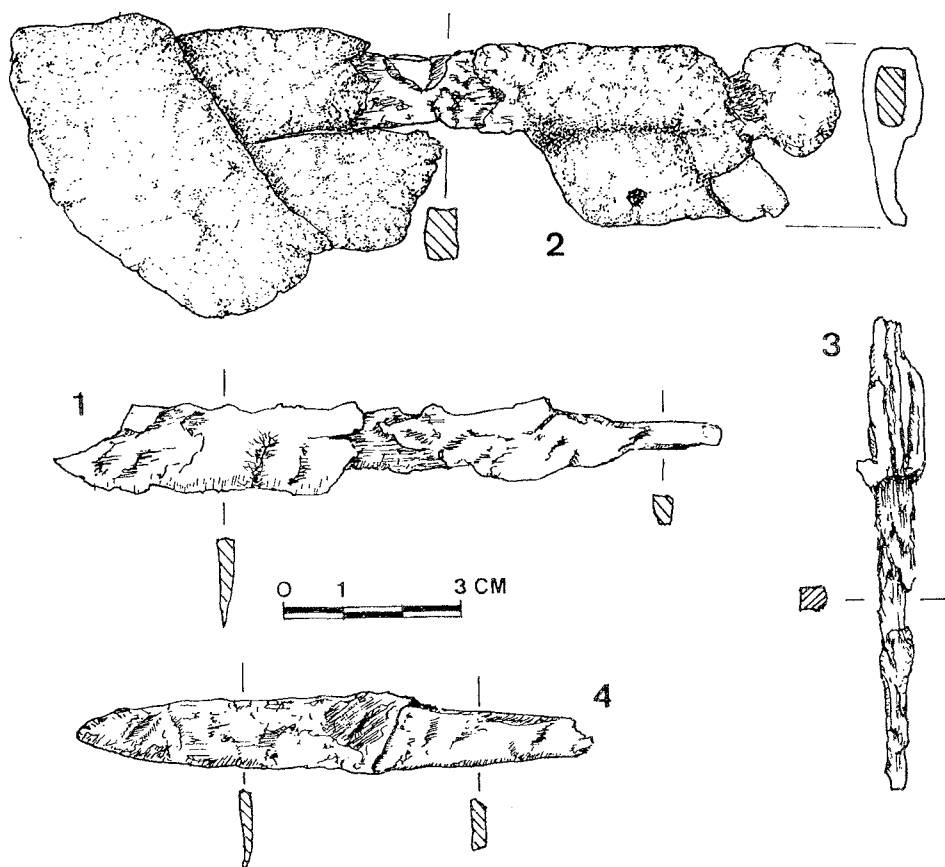
* Poniższy tekst został wygłoszony podczas XIII Konferencji Sprawozdawczej „Badania Archeologiczne na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w latach 1998 – 2000”, jaka odbyła się w Poznaniu w dniach 4 – 6 kwietnia 2001 r.

** Analizy drewna wykonała mgr Maria Michniewicz z Zakładu Nauk Pomocniczych IAiE PAN z Warszawy

Ryc. 1. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobów: 1 — 66-70/99; 2 — 8-8a/00
(rys. M. Łomnicki)

wym pasie. Szkielety mają północno-wschodnią orientację czaszek, z 15° odchyleniem od osi o kierunku wschód-zachód. Mężczyzna zmarł w 35-40 roku życia, a kobieta w 30 roku życia. W jamie zarejestrowano liczny materiał organiczny. Wzdłuż szkieletów, przy ścianach jamy oraz w jej spągu pod zmarłymi wystąpiły bardzo licznie węgle drzewne (ślady puryzacji jamy?). Wzdłuż lewego pasa mężczyzny wystąpił nóż żelazny w skórzanym pochewce (ryc. 2:2). Do pochewki przywarły fragmenty deski z silnie rozłożonego drzewa brzozy (*Betula sp.* — prawdopodobnie z pnia). Można przypuszczać, iż są to pozostałości drewna z jakiego wykonano deskę, na której złożono zmarłych w jamie grobowej. Przy prawym biodrze kobiety wystąpiło sztybleto żelazne z drewnianą rękojeścią (*Alnus sp.* — olsza) (ryc. 2:3). Dodatkowo wzdłuż dolnego odcinka lewego uda (powyżej kolana) wystąpił nóż żelazny (ryc. 2:4). Materiał kostny zachowany był miernie. Stwierdzono rozległy uraz czaszki mężczyzny — ubytek prawej kości ciemieniowej (nie obliterowany). Fragment odciętej kości (o wymiarach 69×44 mm) został złożony przy lewym barku szkieletu. Rana spowodowana bronią sieczną (miecz, topór?) bez śladów gojenia, mogła stanowić bezpośrednią przyczynę zgonu. Rekonstrukcja przyżyciowa wysokości ciała mężczyzny wynosi około 177,2 cm (osobnik wysokorosły), a kobiety około 167,5 cm (osobnik wysokorosły).

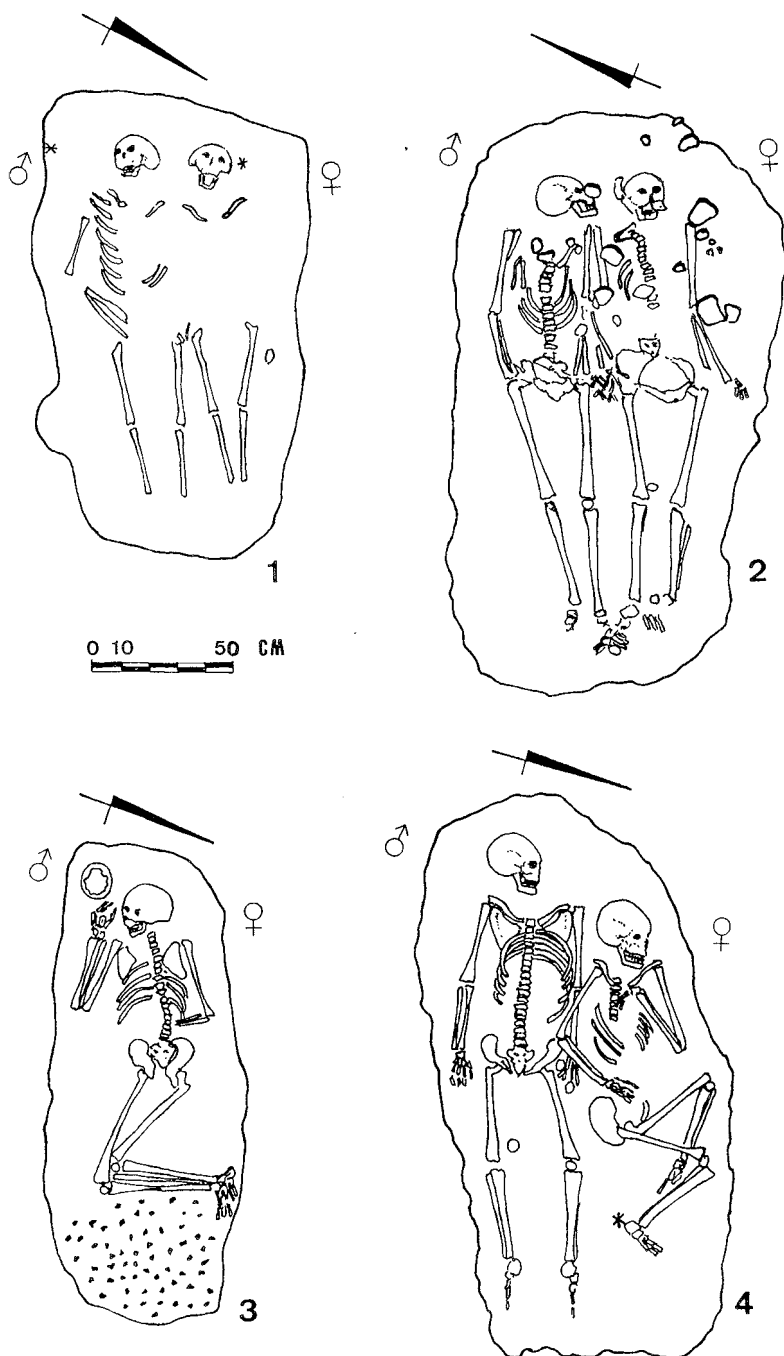

Ryc. 2. Dziekanowice, stan. 22. Wyposażenie grobów 66 – 70/99 i 8 – 8a/00:

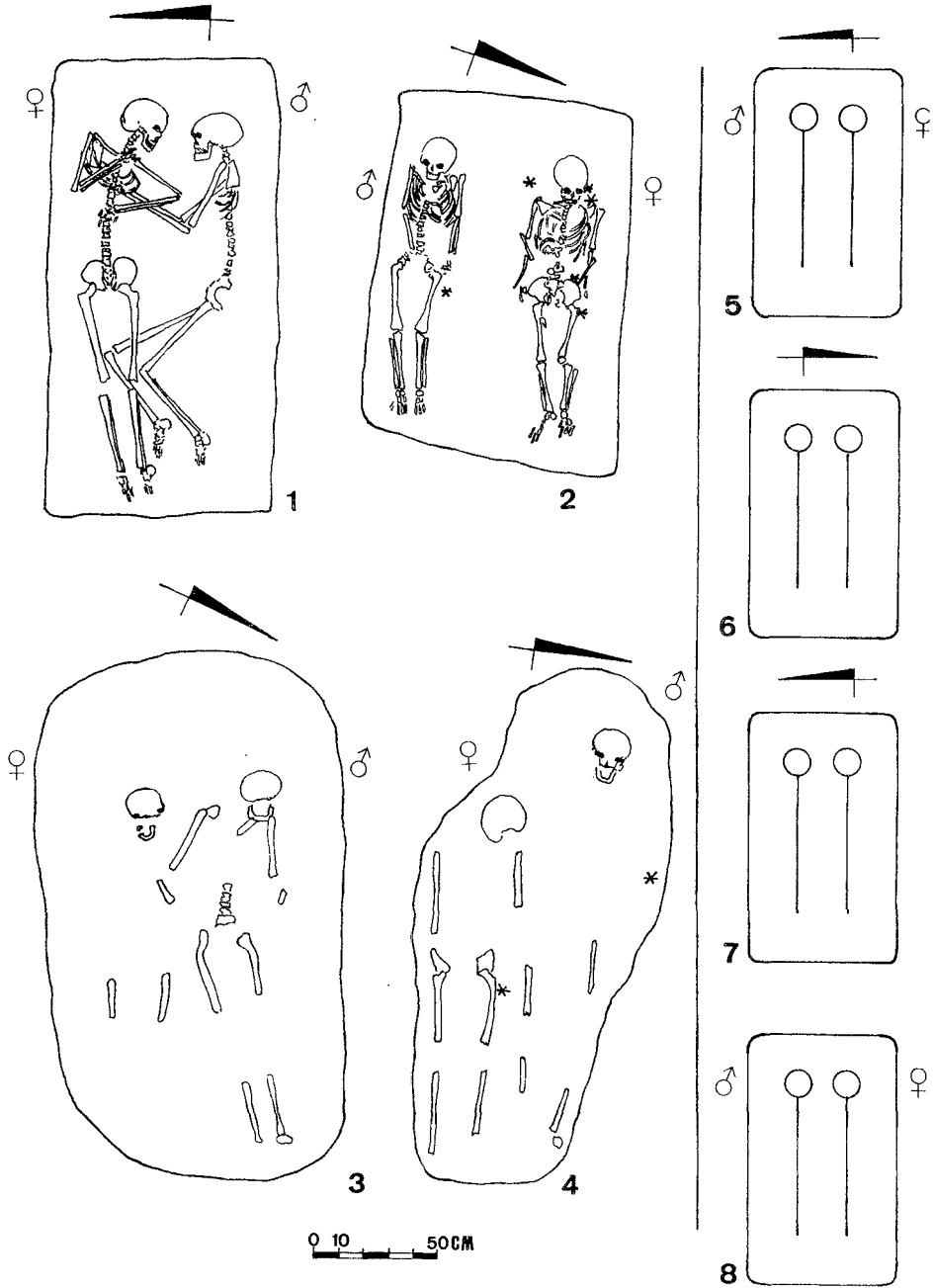
- 1 — nóż żelazny z grobu 70/99; 2 — nóż żelazny w skórzanej pochewce z grobu 8/00;
3 — sztyło żelazne z grobu 8a/00; 4 — nóż żelazny z grobu 8a/00 (rys. M. Łomnicki)

Przykładów wspólnych pochówków kobiety i mężczyzny złożonych w jednej jamie grobowej nie obserwuje się często. Na cmentarzysku w Dziekanowicach w latach wcześniejszych zarejestrowaliśmy tylko dwa takie pochówki. Są to groby o numeracji pochówków 68 – 69/94 — mężczyzny zmarłego około 40 roku życia i kobiety zmarłej w 30 – 40 roku życia (ryc. 3:1); oraz grób o numeracji pochówków 80 – 80a/97 — mężczyzny zmarłego około 25 – 30 roku życia i kobiety zmarłej około 30 – 35 roku życia (ryc. 3:2). Na kościach pochówków nie zarejestrowano żadnych zmian, bądź urazów wskazujących na gwałtowną śmierć jednego bądź obojga zmarłych.

Z publikowanych dotąd wczesnośredniowiecznych cmentarzysk do wspólnych pochówków kobiety i mężczyzny możemy zaliczyć np. groby z Bazaru Nowego, woj. mazowieckie (J. Marciniak 1960) (ryc. 4:7), Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie (E., Z. Kaszewscy 1971) (ryc. 4:2), Kałdusa, woj. kujawsko-pomorskie (E. Kaszewska 1960) (ryc. 4:1), Masłowic, woj. łódzkie (B. Abramek 1980) (ryc. 4:5),

Ryc. 3. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy wspólnych grobów kobiety i mężczyzny:
 1 — grób 68 — 69/94; 2 — 80 — 80a/97; 3 — 79 — 79a/94; 4 — 13 — 14/95 (rys. M. Łomnicki)

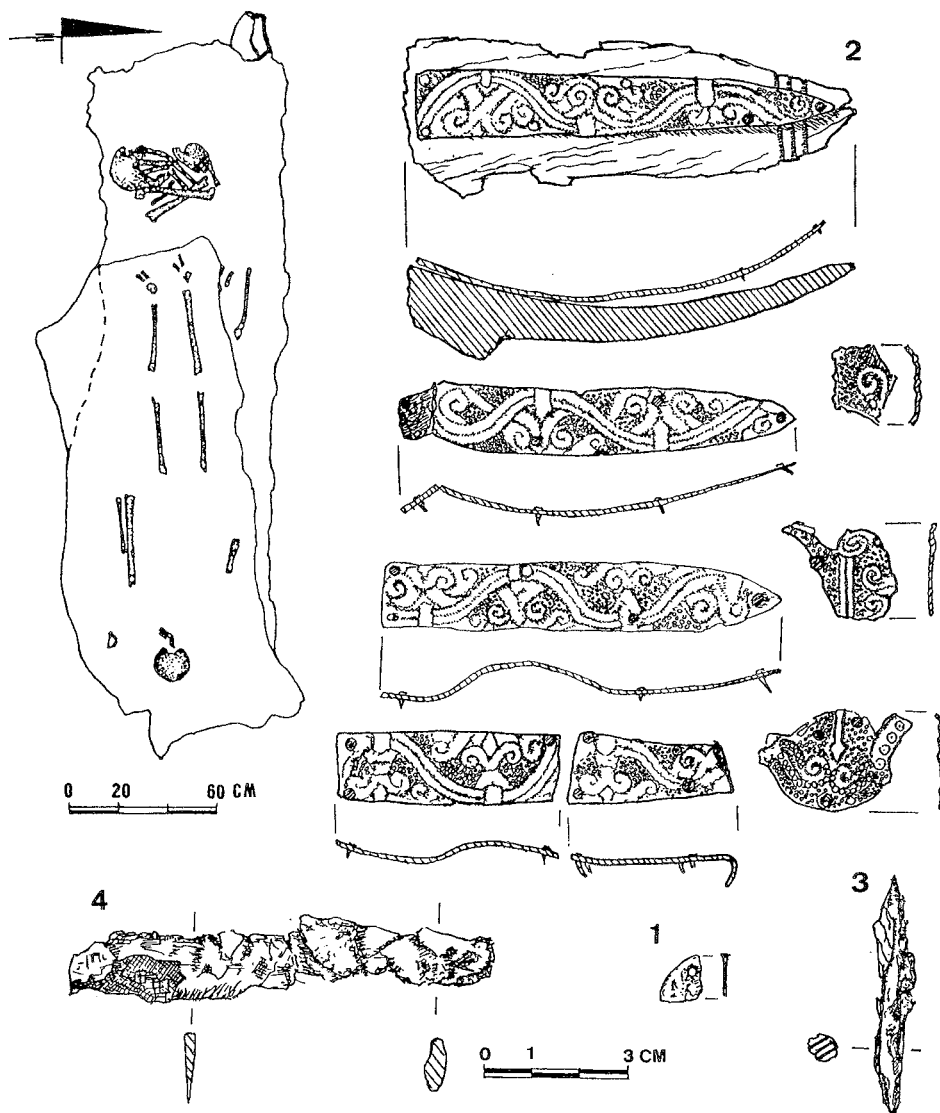

Ryc. 4. Przykłady grobów podwójnych: 1 — Kałdus; 2 — Brześć Kujawski; 3 — Sowinki; 4 — Młodzikowo; 5 — Masłowice; 6 — Wierzenica; 7 — Bazar Nowy; 8 — Niemcza (rysował M. Łomnicki)

Młodzikowa, woj. wielkopolskie (L. Leciejewicz, W. Łosiński 1960; J. Gładykowska-Rzeczycka 1968) (ryc. 4:4), Niemczy, woj. dolnośląskie (J. Kaźmierczyk 1968) (ryc. 4:8), Sowinek, woj. wielkopolskie (A. Krzyszowski 1992; A. Krzyszowski i in. 1996) (ryc. 4:3), Wierzenicy, woj. wielkopolskie (A. Z. Rajewski 1937) (ryc. 4:6). Prawdopodobnie z grobami podwójnymi — kobiety i mężczyzny — mamy do czynienia także na innych cmentarzyskach, lecz brak bardziej szczegółowego opisu oraz trudności w przeprowadzeniu oceny płci zmarłych utrudniają, a niekiedy wręcz uniemożliwiają ich dokładną analizę.

Innym przykładem grobów uznanych za wspólne są groby powstałe w wyniku dołożenia drugiego zmarłego, po upływie pewnego okresu czasu, do pierwotnego grobu „pojedynczego”. Na podstawie obserwacji terenowych oraz analizy materiału możemy powiedzieć, iż czas jaki upłynął od chwili złożenia pierwszego ze zmarłych do śmierci drugiego jest różny w poszczególnych przypadkach. I mimo, że upływ czasu jest trudny do określenia niemniej jest wyraźnie czytelny. Na cmentarzysku w Dziekanowicach odsłonięto dwa wspólne groby, gdzie pierwszym pochówkiem złożonym do jamy grobowej był pochówek mężczyzny (grób 13 – 14/95 i 79 – 79a/94). W jednym przypadku mężczyzna został ułożony w pozycji wyprostowanej, na grzbiecie, natomiast pochówek kobiety był dołożony później, a zmarłą złożono w pozycji bocznej, z ugiętymi rękoma i podkurczonymi nogami — w pozycji skulonej (?), po lewej stronie mężczyzny (ryc. 3:4). W drugim przypadku, po znacznie dłuższym upływie czasu — po całkowitym zeszkieletowieniu mężczyzny, niemal idealnie w tą samą jamę złożono zmarłą kobietę (ryc. 3:3) (A. Wrzezińska, J. Wrzeziński 1999).

Przytoczone przykłady ukazują pewną specyficzną sytuację, gdy w jednej jamie grobowej obok siebie spoczęli kobieta i mężczyzna. Znacznie częściej na licznych cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych Polski piastowskiej spotykamy przykłady wielokrotnego wykorzystania tego samego miejsca dla złożenia nawet kilku zmarłych. Częste wkopywanie zmarłych w to samo miejsce powodowało silne uszkodzenie pierwotnego pochówku, a fragmenty kości były usuwane i rozproszone. Zjawisko to spowodowane jest intensywnym użytkowaniem cmentarzysk o ograniczonym obszarze. Długa chronologia wielu cmentarzysk wskazuje na wykorzystanie przez kilka pokoleń tego samego miejsca dla celów sepulkralnych. Do wspólnych grobów kobiety i mężczyzny z Dziekanowic, nawiązują groby, gdzie wcześniej złożony zmarły zostaje zsunięty w jedną z partii jamy grobowej, tworząc skupisko kości. W uzyskaną w ten sposób wolną przestrzeń jamy złożony zostaje kolejny zmarły. W takim przypadku pierwotny pochówek zostaje pozbawiony układu anatomicznego, chociaż bardzo często jego kościec jest kompletny. W 1999 roku odsłonięto grób mężczyzny (51/99) uszkodzony w wyniku złożenia w to samo miejsce pochówka żeńskiego (grób 79/99). Początkowo, w regularnej prostokątnej jamie o szerokości ok. 80 cm, pochowano mężczyznę zmarłego w wieku *Maturus*, około 45 – 50 roku życia. Następnie, po upływie pewnego czasu (po całkowitym zeszkieletowieniu mężczyzny), niemal w to samo miejsce wkopano drugi grób (grób 79/99), w którym pochowano kobietę zmarłą w wieku *Maturus I*, około 35 – 40 roku życia. W momencie chowania zmarłej kobiety natrafiono na kości należące do mężczyzny pochowanego wcześniej niemal w tym samym miejscu. Możemy domniemywać złożenie bliskich sobie osób. Kości mężczyzny zostały starannie zebrane i ułożone w zachodniej partii pierwotnej jamy, a w prostokątnej

Ryc. 5. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobów 51/99 i 79/99 wraz z wyposażeniem: 1 — moneta; 2 — 8 fragmentów połączonych okuć metalowych; 3 — tłocek żelazny; 4 — nóż żelazny (rys. M. Łomnicki)

jamie grobowej o wymiarach 80×200 cm sytuowanej po osi wsch.-zach. złożono kobietę w pozycji wyprostowanej na plecach, czaszką w kierunku wschodnim (ryc. 5). W jej prawej dłoni wystąpił ułamek monety — mniej niż ćwiartka krzyżówki o krawędziach łamanych, typu ETO (?) z 2 ćw. XI w. (analiza prof. dr hab. Stanisława Suchodolskiego) (ryc. 5:1). Do monety przywierał niewielki fragment drewna dębowego (*Quercus* sp.) pochodzącego prawdopodobnie z deski grobowej, na której złożono zmarłą. W par-

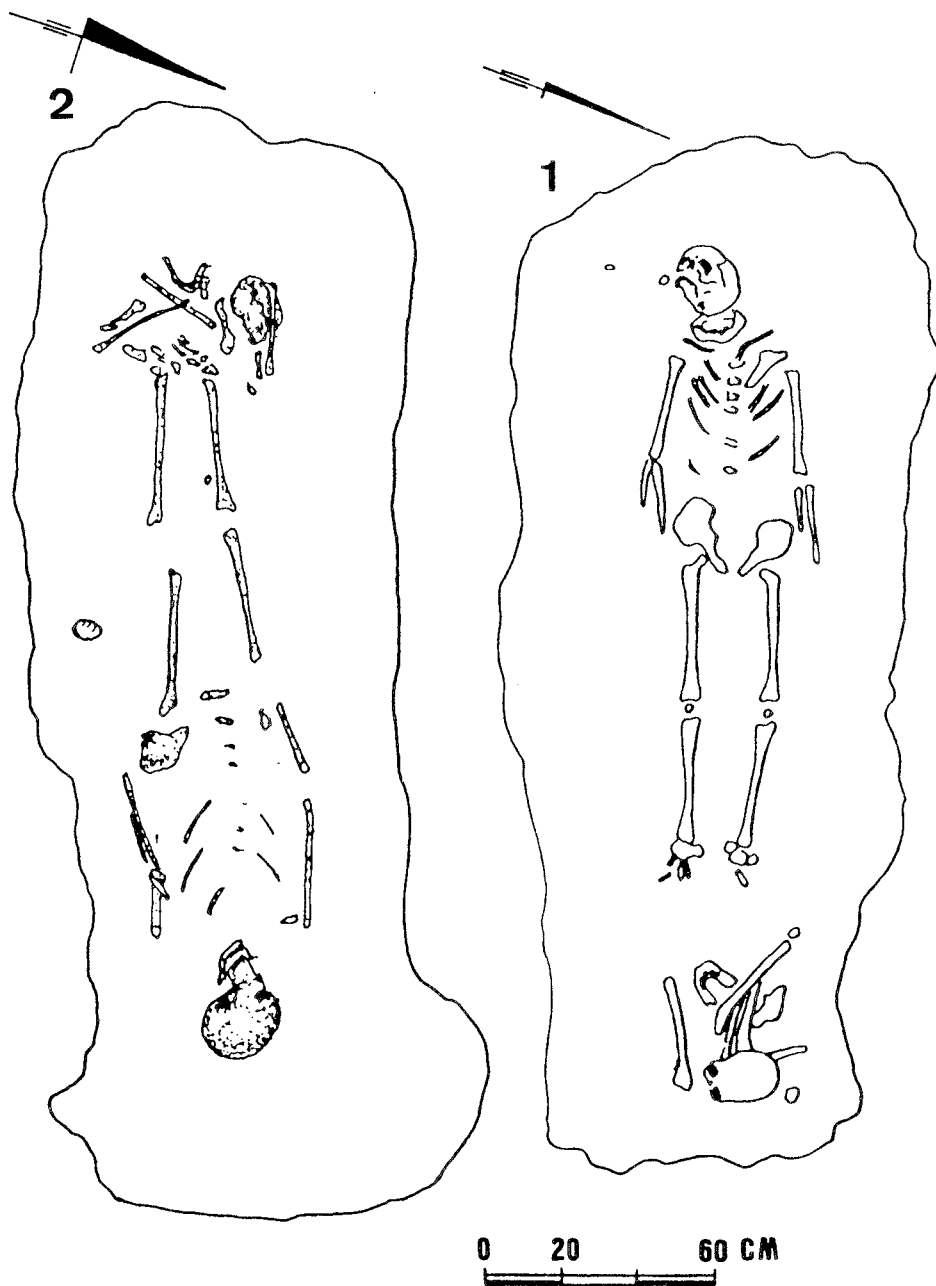
tii zachodniej tej jamy grobowej, oraz w zachodniej partii pierwotnego grobu (51/99) znajdowało się 8 fragmentów metalowych okuć (ryc. 5:2). Na każdym z nich czytelny jest ornament w postaci stylizowanych roślin. Jedna z blaszek przytwierdzona jest do fragmentu drewna (jesion — *Fraxinus excelsior* L. z pnia o szerokości przyrostów rocznych ok. 4 mm). Łagodnie wygięte drewno przy ostrzejszym zakończeniu okucia zachowało fragment krawędzi. Pod okuciem na drewnie widoczne są trzy dookolne (?) potrójne żłobki. Blaszkę przytwierdzono, każdą osobno, do naczynia drewnianego za pomocą 4 lub 5 małych gwoździ. Spośród 8 opisanych fragmentów 5 wykonanych zostało z blaszki brązowej a 3 ze srebrnej, wszystkie pokryte są cienką powłoką złota* (A. Wrzesińska, J. Wrzesiński w druku). Oprócz okuć metalowych w zasypisku między kośćmi długimi wystąpił tzw. tłoczek żelazny z przywartymi doń fragmentami silnie zmineralizowanego drewna (ryc. 5:3). Nad szkieletem kobiety, w partii stropowej jamy grobowej, wystąpił silnie skorodowany nóż żelazny (ryc. 5:4) — pierwotnie należący zapewne do mężczyzny W zasypisku grobu 79/99 oraz między kośćmi grobu 51/99 wystąpiły węgle drzewne (w grobie 79/99 — *Betula sp.*, *Quercus sp.*, *Tilia sp.*; w skupisku grobu 51/99 — *Pinus silvestris L.*, *Quercus sp.*, *Fraxinus excelsior L.*).

Na cmentarzysku w Dziekanowicach wyróżniono jeszcze dwa groby gdzie w stopach zmarłych kobiet złożone były kości należące do wcześniejszych pochówków męskich. Grób 50 – 50a/95 — kobieta zmarła w 45 – 50 roku życia, w stopach skupisko kości mężczyzny zmarłego w 50 – 55 roku życia (ryc. 6:1). Grób 40a-40b/96 — kobieta zmarła w 30 – 35 roku życia, w stopach skupisko kości mężczyzny zmarłego w 30 – 40 roku życia (ryc. 6:2).

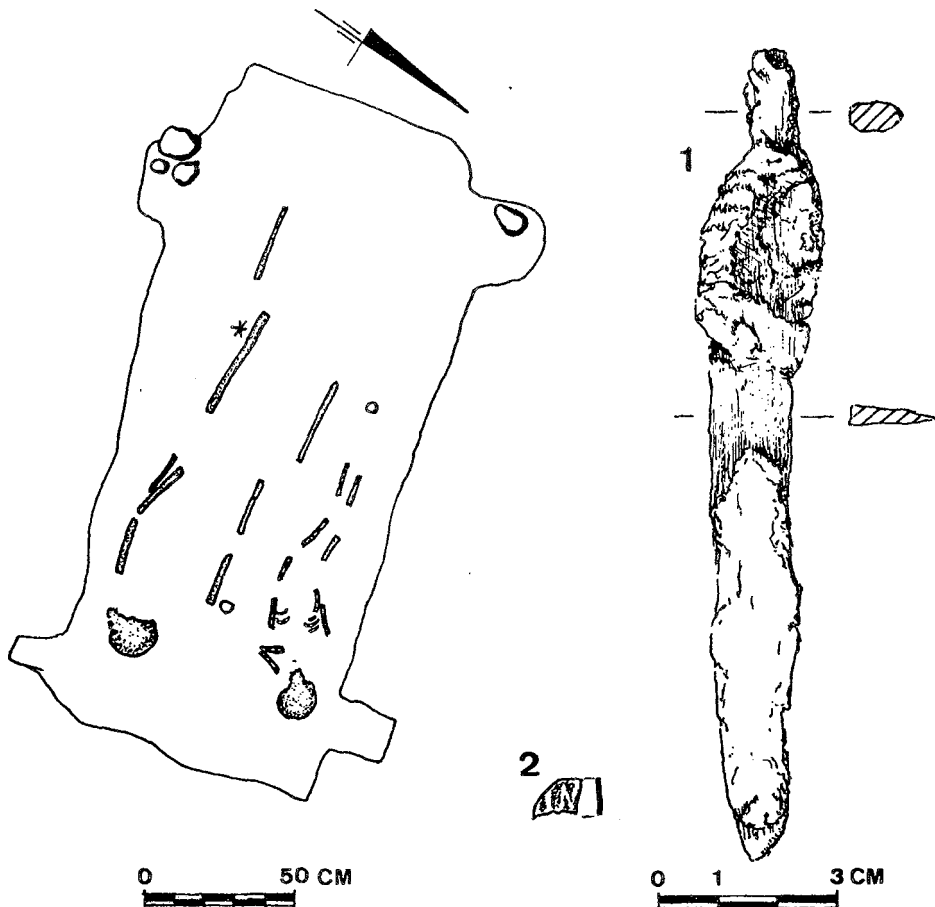
Innym przykładem wspólnego grobu rodzinnego jest grób mężczyzny i dziecka odsłonięty w 2000 roku (ryc. 7). Jest to jedyny taki pochówek na badanym cmentarzysku. We wspólnej prostokątnej jamie o wymiarach 225×135 – 130 cm złożono mężczyznę zmarłego około 40 roku życia, a przy jego prawym ramieniu dziecko zmarłe w 7 – 8 roku życia. Mężczyzna złożony został na grzbiecie w pozycji wyprostowanej z lewą kończyną górną lekko ugiętą w łokciu, przedramię i dłoń złożone zostały na miednicy. Wzdłuż lewego uda, nisko, tuż nad kolaniem znajdował się nóż (ryc. 7:1). Do noża przywierały fragmenty deski grobowej (*Quercus sp.*). Dziecko ułożone było na prawym boku, kończyny górne blisko tułowia, dolne ugięte w kolanach i podciągnięte do góry. Na lewym barku wystąpił fragment monety srebrnej (ryc. 7:2). Jest to regularny fragment mocno obciętego krążka stanowiący mniej niż ¼ całości. Monetę łączy się z Ottonem III (983 – 1002), a za miejsce jej bicia przyjmuje się Kolonię. W jamie grobowej, w jej zasypisku zarejestrowano liczne fragmenty węgla drzewnych.

Mimo szczupłego materiału pozyskanego z cmentarzyska w Dziekanowicach możemy powiedzieć o kilku zaobserwowanych prawidłowościach. Wydaje się, iż w przypadku trzech grobów (68 – 69/94, 80 – 80a/97 i 8 – 8a/00) pochowano dwoje zmarłych w jednym momencie. Te wspólne pochówki kobiety i mężczyzny składano w starannie przygotowanych jamach wykopanych dla złożenia obojga zmarłych. Zaobserwowaliśmy bardzo staranne ich ułożenie, równoległe obok siebie, z głowami skierowanymi w tę samą stronę. W opisanych trzech przypadkach mężczyzna znalazł się po prawej stronie jamy grobowej, a z jego lewej strony została złożona kobieta. Podobne sytuowanie obser-

* Analiza mgr Elżbiety Pawlickiej z Zakładu Nauk Pomocniczych IAI PAN w Warszawie

Ryc. 6. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobów: 1 — 50-50a/95; 2 — 40a-40b/96
(rys. M. Łomnicki)

Ryc. 7. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobu 49 – 49a/00 wraz z wyposażeniem: 1 — nóż żelazny; 2 — moneta (rys. M. Łomnicki)

wujemy w przypadku grobu, gdzie kobietę „dołożono” nieco później (grób 13 – 14/95). Również po lewej stronie mężczyzny znalazła się kobieta złożona w przeciwnym kierunku w grobie 66 – 70/99. W kilku przypadkach (grób 80 – 80a/97 z Dziekanowic, a także w Wierzenicy i Niemczy) zmarli mieli związane dłonie. W niektórych jamach zarejestrowano obecność węgli drzewnych będących być może śladami puryzacji jamy grobowej, lub wynikiem odbywających się obrzędów przy otwartym (?) grobie.

Przytoczone przykłady grobów podwójnych są nie tylko wyrazem obrzędowości i stosunku żywych do martwych w okresie wczesnego średniowiecza. Możliwe, iż wspólne pochówki kobiety i mężczyzny są miejscem spoczynku małżonków, którzy żyjąc razem w chwili śmierci razem zostali pochowani. Wspomniane groby podwójne są dowodem bardzo szczególnych związków między dwójgim bliskich sobie ludzi. Jednocześnie jest to przykład możliwości śledzenia zjawisk niedostępnych bezpośredniej obserwacji.

LITERATURA

- Abramek B.
1980 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Masłowicach, woj. sieradzkie, SpAr, t. 32, s. 227 – 246.
- Gładykowska-Rzeczycka J.
1968 Materiały kostne z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Młodzikowie, pow. Środa, FAP, t. 19, s. 160 – 173.
- Kaszewscy E., Z.,
1971 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek, MSiW, t. 1, s. 365 – 434.
- Kaszewska E.
1960 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Kałdusie, pow. Chełmno (Badania w 1957 r.), PiM MAEŁ SA, t. 5, s. 143 – 177.
- Każmierczyk J.
1968, Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczy Śląskiej w latach 1964 – 1965, SpAr, t. 19, s. 238 – 247.
- Krzyszowski A.
1992 Wstępne wyniki badań archeologicznych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym z X/XI-XI wieku w miejscowości Sowinki, gm. Mosina, woj. poznańskie, stanowisko 23A, WSA, t. 1, s. 83 – 102.
- Krzyszowski A., Stochaj M., Pawłowski R., Welz A.,
1996 Analiza próbek włosów ludzkich z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w miejscowości Sowinki, stan. 23A, gm. Mosina, woj. poznańskie, WSA, t. 4, s. 187 – 196.
- Leciejewicz L., Łosiński W.
1960 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Młodzikowie, pow. Środa, FAP, t. 11, s. 104 – 165.
- Marciniak J.
1960 Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy z miejscowości Bazar Nowy, pow. Maków Mazowiecki, MW, t. 5, s. 99 – 140.
- Rajewski Z., A.
1937 Wielkopolskie cmentarzyska rządowe okresu wczesnodziejowego, PAR, t. 6, s. 28 – 57.
- Rauhut L.
1971, Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu, MSiW, t. 1, s. 435 – 656.
- Wrzesińska A., Wrzesiński J.
1999 Wykorzystanie analiz gatunkowych drewna z grobów wczesnośredniowiecznych (przykład z Dziekanowic, stanowisko 22) [w:] Drewno archeologiczne. Badania i konserwacja, red. L. Babiński, Biskupin, s. 237 – 245.
w druku, Naczynie drewniane z wczesnośredniowiecznego grobu w Dziekanowicach, WSA 6.

GEMEINSAMES GRAB EINER FRAU UND EINES MANNES — BEISPIEL AUS DZIEKANOWICE,
FST. 22

Zusammenfassung

In den Jahren 1998 – 2000 wurden auf dem Gräberfeld drei Gräber freigelegt, die als Doppelgräber, so genannte Familiengräber, bezeichnet wurden. Es sind die Gräber mit folgenden Nummern: 66/99 und 70/99; 8/00 und 8a/00; 49/00 und 49a/00. In zwei ersten Fällen waren es gemeinsame Gräber einer Frau und eines Mannes, im dritten Fall das Grab eines Mannes und eines Kindes. Diese Gräber charakterisieren die gemeinsame, gleichzeitige Grablegung und Bestattung in gemeinsamer, geräumiger Grabgrube.

In den früheren Jahren haben wir auf dem besprochenen Gräberfeld nur zwei solche Gräber festgestellt. Es sind Gräber mit folgenden Nummern: 68 – 69/94 — das Grab eines um 40. Lebensjahr gestorbenen Mannes und einer im 30 – 40. Lebensjahr gestorbenen Frau (Abb. 3:1) und 80 – 80a/96 — das Grab eines um 25 – 30. Lebensjahr gestorbenen Mannes und einer im 30 – 35. Lebensjahr gestorbenen Frau (Abb. 3:2). Auf den Knochen der Toten wurden keine Veränderungen oder Verletzungen festgestellt, die auf gewaltsamen Tod eines oder beiden Toten hinweisen würden.

Von den bisher veröffentlichten frühmittelalterlichen Gräberfeldern können wir zu den gemeinsamen Gräbern der Frau und des Mannes z.B. die Gräber aus Bazar Nowy, Woj. Mazowieckie (Abb. 4:7), Brześć Kujawski, Woj. Kujawsko-Pomorskie (Abb. 4:2), Kaldus, Woj. Kujawsko-Pomorskie (Abb. 4:1), Masłowice, Woj. Łódzkie (Abb. 4:5), Młodzikowo, Woj. Wielkopolskie (Abb. 4:4), Niemcza, Woj. Dolnośląskie (Abb. 4:8), Sowinki, Woj. Wielkopolskie (Abb. 4:3), Wierzenica, Woj. Wielkopolskie (Abb. 4:6) zählen.

Ein anderes Beispiel der als gemeinsame anerkannten Gräber sind Gräber, die infolge der Grablegung — nach dem Ablauf einer gewissen Zeit — eines zweiten Toten in das ursprüngliche „Einzelgrab“ entstandenen sind. Auf dem Gräberfeld in Dziekanowice wurden zwei gemeinsame Gräber freigelegt, in den der erste, in die Grabgrube gelegte Tote ein Mann war (Grab 13 – 14/95 und 79 – 79a/94) (Abb. 3:3,4). Im Jahre 1999 wurde das Grab eines Mannes (51/99) freigelegt, das infolge der Bestattung an derselben Stelle einer Frau (Grab 79/99) (Abb. 5) beschädigt wurde. Es wurden auch zwei anderen Gräber abgesondert, in den an den Füßen der gestorbenen Frauen die Knochen gelegt wurden, die den früheren männlichen Toten gehörten. Das Grab 50 – 50a/95 — eine im 45 – 50. Lebensjahr gestorbene Frau, an den Füßen die Knochenansammlung eines im 50 – 55. Lebensjahr gestorbenen Mannes (Abb. 6:1). Das Grab 40a-40b/96 — eine im 30 – 35. Lebensjahr gestorbene Frau, an den Füßen eine Knochenansammlung eines im 30 – 40. Lebensjahr gestorbenen Mannes (Abb. 6:2). Ein noch anderes Beispiel des gemeinsamen Familiengrabes ist das im Jahre 2000 freigelegte Grab eines Mannes und eines Kindes (Abb. 7). Es ist ein einziges Grab dieses Typs auf dem untersuchten Gräberfeld.

Die vorgebrachten Beispiele der Doppelgräber sind nicht nur Ausdruck des Brauchtums und des Verhältnisses der Lebenden zu den Toten in der Zeit des Frühmittelalters. Es ist möglich, daß die gemeinsamen Gräber der Frauen und Männer die Ruhestätte der Eheleute sind, die zum Zeitpunkt des Todes zusammen lebten und zusammen bestattet wurden. Die erwähnten Doppelgräber sind ein Beweis für besondere Beziehungen zwischen zwei einander nahe stehenden Menschen. Gleichzeitig ist es ein Beispiel der Untersuchungsmöglichkeiten von Erscheinungen, deren direkte Beobachtung unmöglich ist.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Dziekanowice, Fst. 22. Grundriß der Gräber: 1 — 66 – 70/99; 2 — 8 – 8a/00

Abb. 2. Dziekanowice, Fst. 22. Beigaben aus den Gräbern 66 – 70/99 und 8 – 8a/00: 1 — eisernes Messer aus dem Grab 70/99; 2 — eisernes Messer in Lederscheide aus dem Grab 8/00; 3 — eiserner Pfriem aus dem Grab 8a/00; 4 — eisernes Messer aus dem Grab 8a/00

Abb. 3. Dziekanowice, Fst. 22. Grundriß der gemeinsamen Gräber einer Frau und eines Mannes: 1 — Grab 68 – 69/94; 2 — 80 – 80a/97; 3 — 79 – 79a/94; 4 — 13 – 14/95

Abb. 4. Beispiele der Doppelgräber: 1 — Kaldus; 2 — Brześć Kujawski; 3 — Sowinki; 4 — Młodzikowo; 5 — Masłowice; 6 — Wierzenica; 7 — Bazar Nowy; 8 — Niemcza

Abb. 5. Dziekanowice, Fst. 22. Grundriß der Gräber 51/99 und 79/99 mit Grabbeigaben: 1 — Münze; 2 – 8 — Fragmente vergoldeter Metallbeschläge; 3 — eiserne Puntze; 4 — eisernes Messer

Abb. 6. Dziekanowice, Fst. 22. Grundriß der Gräber: 1 — 50 – 51a/95; 2 — 40a – 40b/96

Abb. 7. Dziekanowice, Fst. 22. Grundriß des Grabes 49 – 49a/00 mit Grabbeigaben: 1 — eisernes Messer; 2 — Münze